

МУЛОҚОТДА ОДОБ-АҲЛОҚ, ХУРМАТ-ЭХТИРОМ ТАМОЙИЛЛАРИНИНГ**АМАЛ ҚИЛИШ ХУСУСИЯТЛАРИ**

Йўлдашева Нодирахон Алишер қизи

Талабаси, АДЧТИ инглиз тили филологияси ва тиллар

ўқитиш методикаси факультети 3-босқич

Калит сўзлар: мулоқот, этикет, нутқ, ижтимоий, маданиятларо, лингвомаданият:**Ключевое слово:** общение, этикет, дискурс, социальный, межкультурный, лингвокультурный:**Keyword:** communication, etiquette, discourse, social, intercultural, linguistic and cultural:

Сўнгги йиллардаги тадқиқотларда ўрганилаётган лисоний ва ва нутқий муаммолар орасида шахслараро мулоқот (муомаласи), Interaktion юзма-юз ва маданиятлараро мулоқот (Interkulturelle Kommunikation) катта ўрин тутмоқда.

Бунинг муҳим жиҳати уларни мулоқотнинг этносписифик ва бирлаштирувчи хусусиятларини топишдан иборат. Инсоннинг нутқий хулқ-атворини бошқариб турувчи омиллардан бўлган ва замонавий тилшуносликда этикет атамаси билан белгиланган лисоний ва ғайрилисоний воситалар ҳар қандай маданиятнинг муҳим таркибий қисмидир. Хорижий лингвомаданиятида этикет феодал задагонлар маданиятининг маҳсули сифатида шаклланган. Мазкур лингвомаданият ҳодисани жиддий тадқиқ қилган. Н.И. Формановская берган таърифни қабул қилиб ушбу мақолада этикетни нутқий фаолиятини бошқариб турувчи қоидаларини тизими деб таърифлади. Бу тизим барқарорлашган турғун мулоқот формулалари (иборалари: Ассалому, хайр)дан таркиб топади ва у (одатда лисоний жамият томонидан суҳбатдош) алоқасини йўлга қўйиш ва зарур пайтда бу алоқани қўллаб - қуватлаш ёки ўрни билан зарур паллада узиб қўйиш мақсадида қўллаш тавсия этилган бўлади.

Бундай мулоқотнинг этикет формулалари қаторига хайрихоҳлик, ҳурмат каби турлари киради.

Нутқий этикетнинг ижтимоий шарт-шароитлари билан белгиловчи масалалари билан шуғулланган тадқиқотчилар нутқий мулоқот вазиятининг юқорида тилга олинган ва ижтимоийлигидан келиб чиқадиган барқарор ва ўзгарувчан нутқий вазиятларни фарқлаш зарурлигини таъкидлайдилар. Нутқий вазиятларни барқарор ўзгарувчан вазиятларида албатта сўзловчи ва суҳбатдош мавжудлиги этикет формалари ва хайрихоҳлик зарур шартдир ҳам сўзловчилар алоқасини йўлга қўйишида муҳимдир.

Этикетларнинг диалог сифатида тавсифланиши кўзга ташланади, зотан этикет биринчи навбатда диалогда қўлланади ва қолаверса этикет мақоми турлича бўлган суҳбатдошлар мулоқотини йўлга қўймоққа хизмат қилиши керак. Ижтимоийлилик нуқтаи назаридан

караганда меъёрий ва ғайри меъёрий нутқий хулқ-атвор турларини таснифлаш мумкин. Шахслараро меъёрий талабларга мос келучи хулқ-атвор этикет меъёрига ҳилоф деб ман этилса умумжамият меъёрига мос келувчи хулқ-атвор эса этикетга мос келувчи деб қабул қилинади. Жамиятда инсон хулқ-атворини бошқариб туриш усули сифатида этикет нафақат дипломат (протокол) га (мувофик) мулоқотлардагина эмас, балки маърифатли суҳбатдошларнинг ғайри расмий алоқаларида ҳам намоён бўлади. Кишиларнинг норасмий мулоқотида истеъмол этилган этикет формулалари кўпинча ҳурмат-эҳтиром категориясининг ифодаси деб таъбирланади. Гарчанд ушбу категориялар ижтимоий тараққиёт жараёнида ўзгаришларига учраб, улар ҳар ҳолда ўзига хослик ва бетакрорликларини сақлаб қолади. Ҳурмат-эҳтиромнинг одоб кўринишларидан ўзбек ва инглизларнинг мақолларида куйидагича таъкидланади. “Сен” ҳам “Сиз” ҳам бир оғиздан чиқади.

“A good word is a soul “ Ort. (яхши сўз жон озиғи). Этикетни ўрганиш антик (Рим, Греция) замонларда бошланган бўлса ҳурмат- эҳтиром тушунчаларини назарий жиҳатдан тадқиқ этишда тил ҳодисаси деб қарай бошланди. Лингвопрагматика доирасида ва нутқий мулоқотга бевосита алоқадор тамойиллар сифатида ғарб дунёсида кенг ва чуқур ўрганилмоқда. Ҳурмат ва эҳтиром тамойили кўпчилик тадқиқотчиларининг тан олишига барча тилларга хос бўлган ва мулоқотни ортиқча конфликтларсиз рўёбга чиқариш шарт-шароитларидан деб ҳисобланади. Нутқий хулқ-атвор меъёрлари эса маълумки муайян тилда сўзловчи халқнинг маданий ижтимоий тарихий хусусиятлари билан белгиланади. (Гумбольд. А.А Потебня, Г.В. Колшанский. Фармонивский (аёл)).

Суҳбатдошларининг ўзаро ҳамкорлик тамойили уларни ўзаро ҳурмат-эҳтиром ила муносабатда бўлишини тақозо қилиб туради. Ўз-ўзидан равшанки ҳурмат-эҳтиромнинг барча тамойиллари авваламбор ва энг кўп диалогларда ўз ифодасини топади, бошқача айтганда ҳурмат-эҳтиром ҳамиша суҳбатдошга йўналтирилган бўлади. Ҳурмат-эҳтиромни вербал (лисоний) ифодаланиши сўзловчига адресатга дахлдор муайян маълумот борлигига боғлиқ. Шуни қўшимча қилиш жоизки, сўзловчининг эҳтиром изҳор қилиши у билан адресат орасидаги ижтимоий муносабатларнинг даражасига ҳам боғлиқдир. Табиатан эҳтиром ассиметрик моҳиятлидир. Яъни адресатга мақбул тушган эҳтиром ифодаси сўзловчига нисбатан номақбул бўлиши мумкин. Ҳурмат-ҳҳтиром тамойилини ижтимоий меъёрлашган мулоқотларда тадқиқ қилган (Л.А. Азнабоева 2002. 40 б). Сўзловчининг эҳтиром ифодасига жавобан адресат ифода қилган ҳурматининг воқеаланишини батафсил ўрганиб чиқиб адресатни ҳам коммуникациянинг субъекти сифатида баҳолайди ва унинг вербал ҳамкорлигини муносабатларининг ошкорлаштириш тамойили тушунчасини киратади. Бу тамойил эса ўз навбатида бир неча қоидалардан иборат. Адресат унга кўрсатилган ҳурмат-эҳтиромга жавобан изҳор қиладиган муносабатида билдирилаётган ҳурмат –эҳтиромни

биринчидан: ижобий баҳолаш, иккинчидан салбий муносабатни даражасини сусайтириш, учинчидан ҳамжихатлик қоидасига риоя қилиш, тўртинчидан коммуникациядаги шерикни руҳий кўллаб - қувватлаш. Бешинчидан камтарлик қоидаси, олтинчидан хиссий муносабатни ошкор ифодалаш.

Этикет замонавий дунё ҳамжамиятида расмий ва дипломатик доиралардагина тарқалиб колмай балки, норасмий муносабатларнинг каттагина қисмини қамраб олиб бормокда. Этикет ибора ва хатти-ҳаракатларининг коммуниқантлар шахсий ҳаёт жавҳаларига кириб бориши, бу коммуникацияда иштирок қилаётган ҳурмат ифодалашга хизмат қилади ва бу хатти-ҳаракатларни мулоқотнинг ҳурмат-эҳтиромга молик шакллари билан яқинлаштиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абдуазизов А. Тилшунослик назариясига кириш. – Т.: Шарқ, 2010.
2. Аршинова О.С. Речевой акт комплимента в учебниках и учебных пособиях И Сб. статей: Русский язык как иностранный: Теория. Исследования. Практика / Под ред. Лысаковой И.П. Выпуск VIII.-СПб. Сударыня,2006.С.275-279.-0.3пл.
3. Егорова А.С. Этикет деловых отношений. М., 2010.
3. 4.Формановская Н.И. Этикет делового письма. — М., 1988.
4. 5.Collins J. Lady Boss. New York: Pocket Books, 1990. - 630 p. (CLB).
5. Conroy P.The Prince of Tides. Toronto, etc.: Bantam Books, 1988. - 664 p. (PT).